

Lucas Cranach Starszy (1472-1553)

„Zaprawdę, wyjąwszy jedynego Albrechta Dürera, mojego ziomka, który jest niezaprzeczalnym geniuszem, moim zdaniem tylko Tobie stulecie nasze przyzna pierwsze miejsce w malarstwie” – mówił o Lucasu Cranachu Starszym współczesny mu humanista, rektor uniwersytetu w Wittenberdze Christoph Scheurl.

Wypowiadając się o wybitnym malarzu, Scheurl stosował łacińską formę jego nazwiska: Lucas Chronus, co wiąże się z Kronosem, bogiem czasu. Podobnie o artyście wypowiadał się cesarz Maksymilian: „Młodego Weiskuniga nie mienię i nie zwę w jego poczynaniach człowiekiem, lecz Czasem, a to z przyczyny, że w działaniu przewyższył ludzki umysł i zrównał się z Czasem”.

Lucas Cranach Starszy urodził się prawdopodobnie w roku 1472 w miejscowości Kronach (od której przyjął nazwisko) w Górnej Frankonii, jako syn Hansa Mollera (Mallera). Nauki malarstwa pobierał w warsztacie ojca, a w 1501 lub 1502 przybył do Wiednia, gdzie przebywał do roku 1504. Z tego czasu pochodzą takie obrazy artysty, jak Ukrzyżowanie, w którym dostrzec można niezwykle emocjonalny stosunek twórcy do tematu.

Podczas swojego pobytu w Wiedniu artysta rozwinął również twórczość graficzną, tworząc – pod wpływem Wielkiej Pasji Albrechta Dürera – dwie drzeworytnicze sceny Ukrzyżowania. Wtedy także powstały pierwsze znane malowane portrety pędzla Cranacha, w tym Johanna i Anny Cuspinianów, nieznanego Uczonego oraz innych profesorów uniwersyteckich i wiedeńskich humanistów. Wprowadzając w tych obrazach tło pejzażowe, co było wyraźnym przełomem w jego malarstwie (z tego okresu m.in. Św. Hieronim, Stygmatyzacja św. Franciszka, większe Ukrzyżowanie, Odpoczynek w czasie ucieczki do Egiptu), Cranach tworzył fundamenty niemieckiego renesansowego portretu.

W 1505 roku artysta przeniósł się do Wittenbergi (Saksonia), gdzie mieszkał przez kilka kolejnych dziesięcioleci. Cieszył się mecenatem Fryderyka III Mądrego i kolejnych elektorów, a także ujawnił się jako przedsiębiorca i ceniony kupiec, trzykrotnie wybierany na burmistrza miasta.

Tam też stworzył wraz z synami warsztat malarski i graficzny, którego rola w rozwoju malarstwa nowożytnego jest nie do przecenienia. Spuścizna artystyczna Cranachów wyraża ówczesne niemieckie ideały i jest odbiciem tamtejszych prądów artystycznych, religijnych i społeczno-kulturalnych. Miała wpływ nie tylko na artystów tworzących w Rzeszy Niemieckiej, ale i poza jej granicami, również w Polsce.

Pierwszą większą pracą, którą Cranach wykonał w Saksonii był ołtarz z obrazem głównym Męczeństwo św. Katarzyny (1506), w którym uwagę zwraca połączenie pierwiastków religijnych ze świeckimi: w jednej z postaci rozpoznajemy elektora, obok św. Doroty występuje natomiast jego bratanek Jan Fryderyk. Obaj zostali też sportretowani przez Cranacha na skrzydłach Ołtarza z Dessau z około roku 1510.

Z tego okresu pochodzą również całopostaciowe portrety, w tym Henryka Pobożnego i Katarzyny Meklemburskiej z roku 1514, w których Cranach ujawnił mistrzostwo zarówno w oddawaniu podobizn modeli, ich dystyngowanych póz, jak też w odtwarzaniu szczegółów kostiumologicznych.

W roku 1508 Cranach wybrał się w podróż do Niderlandów, która zaowocowała pojawieniem się w jego twórczości nowych elementów: architektura występująca w przeróżnych wariantach, np. w scenach pasyjnych. Najważniejszym dziełem malarskim Cranacha z tego czasu jest Ołtarz książęcy przeznaczony zapewne do wzniesionego w latach 1510-1512 chóru zachodniego kościoła zamkowego w Wittenberdze, z Marią i Dzieciątkiem oraz świętymi Barbarą i Katarzyną w części środkowej. Kompozycja ta stała się inspiracją do powstania wielu wizerunków Madonny w półpostaci.

Cranach odegrał też niebagatelną rolę w rozwoju niemieckiej reformacji. Przyjaźnił się z Marcinem Lutrem, który rozpoczął swą działalność właśnie w Wittenberdze. W sztuce przełożyło się to na powstanie licznych portretów niemieckiego reformatora; pierwsze trzy graficzne wizerunki powstały w roku 1520, zaledwie trzy lata po ogłoszeniu przez Lutra jego słynnych 95 tez. W pierwszym wydaniu wittenberskiej Biblii Lutra z roku 1522 znalazło się 21 całostronicowych drzeworytów Lucasa Cranacha. W malarstwie najbardziej wymownym odbiciem reformacji jest obraz Alegoria Prawa i Ewangelii (1529), a także ukształtowana pod koniec lat 30. scena Chrystus błogosławiący dzieci, którą sam Lucas Cranach i jego warsztat powtarzali później w wielu wersjach – jedną z nich jest obraz wawelski. Scena zawiera podwójne przesłanie: że wiara jest wyrazem Bożej łaski i że należy utrzymać chrzest dzieci. Był to wyraz przeciwstawienia się poglądom anabaptystów uznających jedynie chrzest dorosłych.

Malarz realizował również zamówienia możnych katolików, m.in. członków Alberyńskiej linii książąt saskich i kardynała Albrechta Brandeburskiego.

Sławą cieszą się również portrety powstające w warsztacie Cranacha: liczne wizerunki dostojników świeckich i duchowych, w tym znane portrety elektorów Saksonii. Inną grupę obrazów stanowią malowidła o tematyce mitologicznej i biblijnej ukazujące akty męskie i kobiece na tle pejzażu.

W roku 1550 Lucas Cranach Starszy opuścił Wittenbergę wraz ze swym dotychczasowym protektorem Janem Fryderykiem, pozbawionym dwa lata wcześniej władzy elektorskiej przez cesarza Karola V Habsburga. Zmarł w roku 1553 w Weimarze.

Obrazy Cranachów w Polsce oraz wpływ ich sztuki na malarstwo polskie.

W zbiorach Zygmunta Augusta w Wilnie znajdowały się portrety niemieckich dostojników wykonane w warsztacie Cranachów i dostarczone polskiemu królowi w roku 1547. W spisanej w roku 1656 kolekcji Bogusława Radziwiłła w Elblągu wymieniono około 20 obrazów Lucasa Cranacha. Stanisław August Poniatowski posiadał ich sześć. Wiele dzieł pochodzących z tych, a także innych polskich kolekcji prywatnych zaginęło lub znajduje się obecnie w zbiorach obcych.

Obecnie najwięcej polskich cranachianów (14 obrazów) można zobaczyć w Muzeum Narodowym w Warszawie. Najcenniejsze z nich to Adam i Ewa Cranacha Starszego z roku 1510, Portret Dziewczyny z niezapominajkami z 1526, a także (wykonany z udziałem współpracownika) Herkules u Omfale (po 1537). W zbiorach wawelskich, oprócz obrazu Chrystus błogosławiący dzieci, znajdują się dwa inne obrazy związane z warsztatem Cranachów. W zbiorach krakowskiego Muzeum Książąt Czartoryskich znajduje się powstały

w roku 1556 zespół dziesięciu malowanych na blasze obrazków przedstawiających członków rodziny Jagiellonów, opatrzonych sygnaturą warsztatu Lucasa Cranacha Młodszego. Kilka cranachianów jest też w Muzeach Narodowych we Wrocławiu i Poznaniu oraz w zbiorach kościelnych, w tym w kościele Bożego Ciała w Krakowie.

Wpływy sztuki Cranachów w malarstwie polskim są dostrzegalne, zwłaszcza w malarstwie śląskim, małopolskim i wielkopolskim. Wpływy te kształtowała przede wszystkim grafika Cranachów, zwłaszcza Lucasa Starszego, która – wraz z grafiką Dürera – w sposób zasadniczy wpłynęła na kształtowanie się nowej ikonografii w polskim malarstwie epoki renesansu. Przykładem malarstwa religijnego, noszącego silne piętno twórczości Cranacha, jest obraz Epitafium Jana Sakrana (ok. r. 1527) znajdujący się w krakowskim klasztorze Misjonarzy na Stradomiu, a pochodzący z Katedry Wawelskiej. Także wschodnia część fryzu w Sali Turniejowej Zamku Królewskiego na Wawelu (z r. 1534), będąca dziełem Antoniego z Wrocławia, oparta jest w dużym stopniu na czterech drzeworytach z turniejami rycerskimi Lucasa Cranacha Starszego z lat 1506 i 1509.